

جایگاه خانه داری زنان مسلمان در صدر اسلام و مقایسه آن با زمان معاصر

فاطمه زهرا کلانتری^۱

چکیده

اسلام به کار زن، در منزل به عنوان شغل می نگرد و به شغل خانه داری و زن عنایت ویژه دارد. جایگاه زن و خانه داری زنان نشان می دهد که زنان خانه دار مسئولیت مهم تربیت نسل آینده را بر عهده دارند؛ وظیفه‌ای که شاید در نگاه اولیه مهم نباشد، اما پایه‌گذار جامعه‌ای است که می تواند پیشرفت معنوی و مادی را به ارمغان بیاورد. جایگاه خانه داری از صدر اسلام تا زمان کنونی همواره در حال تغییر بوده است و نمی توان آن را امری ثابت در نظر داشت. حال سوال اینجاست که جایگاه خانه داری زنان مسلمانان در صدر اسلام در مقایسه آن با زمان معاصر چگونه است؟ هدف از این سوال و پژوهش درک صحیح زنان خانه دار دیگران از جایگاه خانه داری آنان و احترام متقابل به این جایگاه است. نویسندگان از طریق کتابخانه ای و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی این مسئله پرداخته است. یافته های این پژوهش حاکی از آن است که جایگاه خانه داری زنان مسلمان در دو بعد فردی و اجتماعی قابل بررسی است که در بعد فردی، زن در ابعاد سلامت جسمی و روحی، تربیت و حضانت فرزندان، تقویت و بهبود روابط زناشویی، عقاید و باورهای زنان مورد بررسی قرار می گیرد و در بعد اجتماعی، در مباحث بیداری اسلامی، در مسائل اجتماعی و سیاسی و در مباحث علمی حضوری پررنگ دارند.

کلید واژه: خانه داری، زنان مسلمان، صدر اسلام، زنان معاصر

۱. مقدمه:

خانه داری از جمله مشاغلی است که اسلام برای آن ارزش و احترامی خاص قائل شده و جایگاه ویژه ای برای آن در نظر گرفته است. در برخی از جوامع همچنان امر خانه داری جزء وظایف زنان محسوب می شود و جایگاه ای برای آن در نظر نمی گیرند که موجب انزوا و خستگی زنان خانه دار از نقش

*. طلبه سال آخر سطح دوم، حوزه نرجس (سلام الله عیها)،

خود در خانواده شده است. این در حالی است که پیشرفت و تمدن جامعه بسته به زنان دارد؛ زیرا تربیت کننده نسل های بعدی هستند از طرفی در طول تاریخ زنانی بودند که با فعالیت های خود منجر به تغییر شرایط و بصیرت افزایی تغییر یک جامعه و فرهنگ شدند. ضرورت این تحقیق از این روست که درک صحیح جایگاه خانه داری در زندگی فردی و اجتماعی زنان بسیار مهم است و می تواند باعث ارتقا و پیشرفت یا سقوط و انزوای زنان شود. لذا نویسنده با مقایسه جایگاه خانه داری در زمان صدر اسلام و جایگاه آن با عصر کنونی در صدد درک صحیح از خانه داری و ارزش آن است.

پیشینه ای چند، مرتبط با موضوع یافت شد. از جمله مقاله «رهیافتی برشغل خانه داری و تاثیرگذاری تربیتی آن در دین اسلام» بیان می شود که خانه داری نقشی بسیار بزرگ در پیشبرد جامعه در مسیر الهی و پیشرفت دارد. در بخشی از این مقاله به اهمیت خانه داری و تاثیر آن بر حضانت فرزندان و تربیت آنان اشاره دارد. در مقاله «جایگاه و نقش زن در آرامش خانواد» به بررسی نقش زن در آرامش بخشی خانواده اشاره دارد نقش های مادری، خواهری دختری و همسری، زن را بیان می کند ضمن اینکه به مسئله اشتغال زنان و شرایط اشتغال آنان اشاره دارد.

نویسنده در پژوهش حاضر با استفاده از روش کتابخانه ای و به شیوه تحلیلی-توصیفی، به بررسی مقایسه ای زنان خانه دار از صدر اسلام و زمان معاصر می پردازد تا با هدف نشان دادن جایگاه زنان خانه دار در خانه و اجتماع به جایگاه و اهمیت حضور زنان در خانه و کرامت و منزلت خانه داری آنان اشاره نماید.

۲. مفهوم شناسی:

۲.۱. خانه داری: این واژه در لغت در معنای اصلی خود به معنای ؛ با کفایت، میانه رو است و در مجاز به معنای زنی که امور خانه را اداره کرده و در بیرون از خانه کار نمی کند. یا زنی که در انجام کارهای خانه ماهر است.^۱

۱. دهخدا، لغت نامه، ص ۸۹۳.

۲. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج ۱، ص ۴۵۲

در اصطلاح زن خانه دار شخصی است که از نظر اقتصادی فعال نیست و در خانه به انجام امور منزل اشتغال دارد؛ بنابراین خانه دار فردی است که شاغل یا جویای کار نیست. در یک تعریف مضیق، زنان خانه دار، زنان متأهل غیرشاغل اند که همسرشان سرپرست آن هاست و انجام امور منزل تمام وقت آنان را می گیرد. این واژه به دلیل تکرار در میان عوام دارای معنی کلی شده است گرچه در سال های اخیر تعاریف متعدد بر حسب دیدگاه های متفاوت برای آن ارائه شده است. تا سال های اخیر از خانه داری به عنوان یک شغل بدون درآمد یاد می شد که تولید سرمایه ای به همراه نداشت اما در حال حاضر کشورهای توسعه یافته مانند استرالیا این شغل را از جمله موارد تاثیر گذار در اقتصاد می دانند و برای آن ارزش قائلند.^۲

۲.۲. حضانت:

حضانت در لغت از ریشه «حِضَن» می باشد. واژه «حِضَن» در لغت به فاصله زیر بغل تا پهلوی گفته می شود و «احتضانک الشیء» به معنای چیزی را حمل کردن و یا در بغل گرفتن است، چنان که زن فرزندش را در بغل می گیرد و با یک سمت خود به دوش می گیرد لذا حضانت به سرپرست زن یا مردی که تربیت فرزندی را عهده دار هستند می گویند.^۳

در اصطلاح غالباً این واژه در فقه اسلامی به کار می رود که در قانون نیز ذکر شده است به این صورت که فقها در تعریف حضانت از کلمه تربیت استفاده کرده اند که ناظر به دو جنبه روحی و جسمی، مادی و معنوی است؛ یعنی حضانت اختصاص به پرورش جسمی ندارد؛ از این رو در حقوق اسلام شخصی که حضانت طفل به او سپرده می شود باید آزاد، مسلمان (در صورتی که خود طفل مسلمان باشد) و امین^۴ باشد. لذا در نگاه فقهی - حقوقی، «حضانت» نوعی ولایت بر طفل و مجنون می باشد

۳. غمامی، علوی، الگوی اسلامی امنیت اقتصادی زنان خانه دار، ص ۳۹.

۴. حسینی اکبرنژاد، ارزش گذاری کار خانگی زنان در اسلام و رویه ی نهادهای بین المللی، ص ۱۴۷.

۵. فراهیدی، کتاب العین، ج ۳، ص ۱۰۵.

۶. الشهید ثانی؛ الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، ج ۵، ص ۴۵۷.

از جهت تربیت و آنچه متعلق به مصلحت وی است؛ مانند: محافظت، در گهواره گذاردن و برداشتن از گهواره، سرمه کشیدن و روغن مالیدن، پاکیزه نمودن، شستن جامه‌های او و...^۱

۳-۲. تربیت:

تربیت در لغت، مصدر باب «تفعیل» و دارای سه ریشه است؛ ۱. ربأ، یربؤ (= فعل مهموز) تربیت چون از «ربا، یربو» باشد، رشد کردن و برآمدن و قد کشیدن و بالیدن را می‌رساند ۲. ربی، یربی (= فعل ناقص) ۳. رب، یرب (فعل مضاعف). تربیت اگر از ریشه «ربا، یربو» باشد، رشد کردن و برآمدن و قد کشیدن و بالیدن را می‌رساند.^۲ اگر تربیت برگرفته از ریشه «ربی، یربی» باشد، معنایش افزودن، پروردن، سرپرستی و رهبری کردن است، گویا با لحاظ همین ریشه و معنای تربیت بوده است.^۳ تربیت از ریشه «رب، یرب» در معنای، دگرگون کردن گام به گام و پیوسته هر چیز است تا آن‌گاه که به انجामी که آن را سزد برسد.^۴ غالباً از نظر ادبی معنای سوم و از ریشه سوم را درست می‌دانند و بدان تکیه می‌کنند.

این واژه در اصطلاح تعریف دقیق و مشخصی ندارد چرا که هر کس تربیت را آن گونه که مایل به فهم آن بوده و گرایش‌های علمی و فکری وی ایجاب می‌کرده، تعریف کرده است. از این رو، تعریف دقیق و یکسانی از آن در دسترس نیست. اما به طور کلی تربیت «به کمال رساندن و ارزنده ساختن اندک اندک هر چیز است»^۵.

۳- جایگاه خانه داری زنان مسلمان در بعد فردی

پیش از ورود به بحث لازم است بیان شود که کار زن در خانه، از نظر اسلام، تکلیف او نیست بلکه فضیلتی است برای زن؛ و زن می‌تواند در قبال انجام این وظیفه دستمزدی از همسر دریافت نماید.

۱. جابری عربلو، فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی، ص ۸۶.

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۵.

۳. خوری الشرتونی، اقرب الموارد فی فصح العربیة و الشوارد، ج ۱، ص ۳۸۶.

۴. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۸۴.

۵. بیضاوی؛ انوار التنزیل و اسرار التأویل، ج ۱، ص ۱۰.

اما، اگر بخواهد آن را رایگان در اختیار همسر و فرزندانش قرار دهد در نزد خدا مأجور خواهد بود. در برخی از جوامع برای این کار و تلاش زن در منزل هیچ ارزشی گذاشته نمی شود و آن را صرفاً یک وظیفه یا امری ساده و بی دغدغه می دانند در حالی که تنها شغلی که هیچ گاه تمامی ندارد همین کار در منزل است. اسلام برای زن خانه دار را دارای ارزش بسیار می داند و برای کار او در منزل ارزش و جایگاه والا قائل است.^۱ از این رو در قرآن احادیث به ارزش و جایگاه والای خانه داری اشاره شده است. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرمایند: «هرگاه زنی برای مرتب کردن خانه چیزی را از جایی به جای دیگر ببرد خداوند به او نظر رحمت می کند.»^۲ ایشان هنگامی که بین علی و فاطمه (علیهما السلام)، تقسیم وظایف کرد، فرمود: «کارهای بیرون از خانه مانند آوردن آب و مواد غذایی سهم علی (علیه السلام)، و کارهای درون خانه مانند آشپزی و نظافت منزل سهم فاطمه (سلام الله علیها) است.» فاطمه زهرا (سلام الله علیها) فرمود: «خدا می داند چقدر از این تقسیم کار شادمان شدم که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) سختی کار بیرون را از عهده ی من برداشت.»^۳

از منظر قرآن مرد و زن، از نظر احترام و مقام انسانیت هیچ کدام چیزی از دیگر کم ندارد از این جهت در برابر خدا و اعمال خودشان یکسان هستند و این امر مهم را در برخی از آیات مانند (نساء، آیه ۱۹؛ توبه، آیات ۷۱ و ۷۲؛ نمل، آیه ۱۹؛ احزاب، آیه ۳۵؛ حدید آیه ۱۲ و...) به این مسئله مهم اشاره دارد. لذا از منظر قرآن، زن مسلمان، خانه دار، شرایطی را به عهده دارد که شاید انجام آن برای آقایان دشوار باشد. با این حال خانه داری سبب تقویت یا تضعیف روحیه و ویژگی فردی افراد در ابعاد زمانی متفاوت می شود. لذا جایگاهی که خانه داری در بعد فردی، حالات متفاوت ایجاد می کند بدین شرح است که:

۱. سلامت روحی و جسمی

یکی از مهم ترین تفاوت های زن و مرد، تفاوت در ساختار جسمی و وجودی آنان است. مرد و زن از جهت رسیدن به کمالات و حتی الگو شدن برابر هستند و هر دو می توانند از نظر کسب کمال به

۱ ندری ابیانه، خانه داری، اشتغال و زنان ایرانی، ص ۳۷.

۳. حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۳۹.

۳ مجلسی، بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۸۱.

دانشگاه شده و در برخی موارد با اینکه وارد شغلی نمی شوند اما مدرک تحصیلی را به عنوان یک پس انداز و اندوخته با خود به همراه دارند.

نتیجه:

حضور زنان در خانه و مدیریت امور خانه و خانواده نه به عنوان یک وظیفه بلکه یک لطف و فریضه است. برخی از افراد همچون فمینیسم ها جایگاه خانه داری را زیر سوال برده و ارزش و جایگاه آن را نادیده می گیرند. لذا پژوهش حاصله تحت عنوان «جایگاه خانه داری زنان مسلمانان در صدر اسلام و مقایسه آن با زمان معاصر» از آنجایی مورد اهمیت است که اسلام برای زن خانه دار ارزش بسیاری قائل است و در روایات و برخی از آیات بدان اشاره دارد. با توجه به اینکه فرض می شود؛ زن در دو بعد فردی و اجتماعی جایگاه و نقش هایی دارد که در صورت موفقیت در هر دو بعد می تواند از انزوا و خستگی از نقش های خود در زندگی رهایی یابد. نتیجه حاصله نشان می دهد که زنی که از نظر جسمی و روحی خود را تقویت می کند ، عقاید و باورهای اصولی و اعتقادی خود را شکل می دهد، روابط زناشویی خود را بهبود می بخشد؛ در تربیت فرزندان و حضانت آنان موفق است؛ جایگاه و ارزش بیشتری برای خود و حیطه خانه داری خود قائل است و دچار افسردگی و انزوا در بعد فردی که شامل سلامت روحی و جسمی، عقاید و باورهای ، بهبود روابط زناشویی، تربیت و حضانت فرزندان می باشد، نمی شود. این امر مختص به زنان معاصر یا صدر اسلام نیست و در تمامی دوره ها امری ثابت برای زنان خانه دار در بعد فردی آنان است. از طرفی مطالعات نشان می دهد که زنان در صدر اسلام در حوادث مهم و سرنوشت ساز حضور داشتند و به نوعی حماسه آفریدند. لذا حضور زنان خانه دار در زمان معاصر امری دور از انتظار نیست و زنان می توانند در عین اینکه خانه دار هستند با حضور در عرصه های اجتماعی_ سیاسی سبب بیداری اسلامی شوند و با کسب علوم متفاوت در زمینه های مختلف علاوه بر اینکه بر معلومات خود را بالا ببرند توانایی حضور در عرصه های سیاسی و اجتماعی داشته باشند. پیشنهاد می شود زنان خانه دار با حضور در فعالیت های اجتماعی (مانند حضور در جلسات خانگی و روضه ها و...) و گاهها سیاسی(نشست های انتخاباتی، کرسی های آزاد اندیش و...) بر بصیرت افزایی و رونق جامعه کمک نمایند .

منابع:

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. ابن اثیر، علی بن محمد، اسد الغابه فی معرفه الصحابه، تصحیح: محمد احمد عاشور، بیروت، دار إحياء التراث العربی، جلد ۵، ۱۹۷۰.
۲. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، تهذیب التهذیب، بیروت، دارصادر، جلد ۱۲، ۱۳۲۵.
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، دار الصادر، بیروت، جلد ۱۴، ۱۴۱۴.
۴. الهامی، داوود، علم آموزی زن از دیدگاه اسلام، فصلنامه پیام حوزه، شماره ۱۳۷۸، ۲۵.
۵. اختر شهر، علی، جایگاه زنان در انقلاب اسلامی و تاثیر آن بر بیداری اسلامی با رویکر تمدن سازی، دو فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی، دوره نهم، شماره اول، پیاپی ۱۷، ۱۳۹۹.
۶. امین فر، صبوراء، بررسی نگرش زنان جوان درباره منزلت نقش خانه داری، فصل نامه دین و سیاست فرهنگی، شماره دوم، ۱۳۹۳.
۷. بیضاوی، عمر بن محمد؛ انوار التنزیل واسرار التأویل، بیروت، دارالکتب العلمیه، جلد ۱، ۱۴۰۸.
۸. جابری عربلو، محسن، فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی، ص ۸۶، تهران، امیر کبیر، چاپ اول، ۱۳۶۲.
۹. جوادی آملی، عبدالله، حضور زن در عرصه سیاست، مجله الکترونیکی اسراء، شماره ۳، ۱۳۸۸.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشیعه، تهران، کتابچی، چاپ دهم، جلد ۱۶، ۱۳۸۶.
۱۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، محقق: محمد رضا حسینی جلالی، قم، موسسه آل البيت علیهم السلام، جلد ۲، ۱۴۱۲.

۱۲. حسینی اکبرنژاد، حوریه، ارزش گذاری کار خانگی زنان در اسلام و رویه ی نهادهای بین المللی، مقاله ی پژوهشی، مطالعات راهبردی زنان ، دوره ۲۲، شماره ۸۸، ۱۳۹۹
۱۳. خمینی، روح الله، صحیفه امام، تهران، موسسه نشر و تنظیم آثار امام، جلد ۱۸، ۱۳۷۸
۱۴. خوری الشرتونی، سعید؛ اقرب الموارد فی فصیح العربیة و الشوارد، قم، مکتبۂ آیة الله مرعشی، جلد ۱، ۱۴۰۳
۱۵. دلال، عباس، زن در جامعه معاصر ایرانی، قم، تبلیغات اسلامی حوزه، دوره ۱۳۸۴، شماره ۱۵۷ - شماره پیاپی ۱۳۸۴، ۱۵۷
۱۶. دولت خواه ؛لیلا ، حیدری؛حسن ، حسینی؛ سیدحسام الدین، رهیافتی برشغل خانه داری و تاثیرگذاری تربیتی آن در دین اسلام، فصلنامه علمی پژوهشی خانواده درمانی کاربردی ، دوره ۳، شماره ۵، پیاپی ۱۴، ۱۴۰۱
۱۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران ، ۱۳۷۷
۱۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالعلم الدار الشامیة، چاپ اول، ۱۴۰۸
۱۹. ربیع نتاج، سید علی اکبر؛ روح اله زاده اندواری، عالیہ، حضور زن در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات ، پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، سال اول، شماره ۶، ۱۳۸۹
۲۰. رضاپور، داریوش، اسمعیلی فرد، آسیه، تجربه ی زیسته ی زنان از سبک زندگی خانه داری، مقاله ی پژوهشی، مطالعات راهبردی زنان، دوره ۲۲، شماره ۸۷ ، ۱۳۹۹
۲۱. شرفی، حسین ، شهید مطهری و حقوق زن در اسلام، پژوهشهای قرآنی (ویژه نامه استاد شهید مطهری) شماره ۱۷ و ۱۸، ۱۳۷۸
۲۲. شهید ثانی؛ الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، بیروت، لبنان، دار احیاء التراث العربی، الطبعة الثانية، ج ۵، بی تا

۲۳. طاهری نیا، احمد، زن و کیفیت حضور او در اجتماع از منظر قرآن، معرفت، شماره ۱۳۸۵، ۱۰۷.
۲۴. طباطبایی، سیدمحمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین، جلد ۲، ۱۳۷۴.
۲۵. طباطبایی، سیدمحمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین، جلد ۱۵، ۱۳۷۴.
۲۶. طباطبایی، سیدمحمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم، جامعه مدرسین، جلد ۱۹، ۱۳۷۴.
۲۷. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، بیروت، دارالمعرفه، جلد ۸، ۱۴۰۸.
۲۸. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرين، محقق احمد الحسینی، قونیه، مکتب نشر الثقافه السلامیه، جلد ۱۴۰۸، ۴۳.
۲۹. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ ۳۲، جلد ۱، ۱۳۹۳.
۳۰. غلامی، زهرا سادات، علوی، سید یحیی، الگوی اسلامی امنیت اقتصادی زنان خانه دار، مطالعات زنان و خانواده، شماره ۸، سال پنجم، ۱۳۹۷.
۳۱. فراهیدی، خلیل بن احمد؛ کتاب العین، قم، انتشارات هجرت، چاپ دوم، جلد ۱۴۱۰، ۳.
۳۲. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، جلد ۱، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳.
۳۳. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، جلد ۲، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳.
۳۴. گلابی، فاطمه، حاجیلو، فتانه، تاثیر خانواده بر مشارکت سیاسی زنان، فصلنامه علمی- پژوهشی زن و جامعه، سال سوم، شماره سوم، ۱۳۹۱.
۳۵. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران، اسلامیه، چاپ چهارم، جلد ۱۳۸۶، ۴۳.
۳۶. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران، اسلامیه، چاپ چهارم، جلد ۱۳۸۶، ۱۰۳.

۳۷. مروجی طبسی، محمدجواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، قم، موسسه بوستان کتاب، چاپ هفدهم، ۱۳۹۰

۳۸. مطهری، مرتضی: «مجموعه آثار»، تهران، صدرا، چ دوم، ج ۱۹، ۱۳۷۹

۳۹. ندیری ابیانه، فرشته، خانه داری، اشتغال و زنان ایرانی، بانوان شیعه، شماره ۹، ۱۳۸۵

۴۰. ولایتی، علی اکبر، دائرة المعارف بزرگ اسلامی (دسته موضوعی: بیداری اسلامی)، تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد ۱۳، ۱۳۶۷

۴۱. هام، مگی؛ فرهنگ نظریه های فمینیستی؛ ترجمه فیروزه مهاجر و دیگران؛ تهران: نشر توسعه، ۱۳۸۲